

Milan PODUNAVAC*

MODERNI POLITIČKI IDENTITET I UTEMELJENJE NOVIH POREDAKA

Iskustvo Jugoistočne Evrope

MODERNI POLITIČKI IDENTITET: IZVORIŠTE

Problem koji se javio u vezi sa procesom donošenja ustavne vlasti za novu političku zajednicu u pluralizovanim i duboko podeljenim društvima, podvlači ključnu važnost identiteta u izgradnje održive i efikasne ustavne demokratije. Izvorište modernog političkog identiteta usidreno je u dvje velike moderne revolucije. Abe Sjejes, arhitekta Francuske revolucije, oslonjen na evropsku tradiciju društvenog ugovora u centar svoga traktata *Šta je treći stalež* u centar stavlja osobitu formu društvenog ugovora koji otkriva odnos između građana i države i upozorava na novo izvorište konstitutivne moći „nove francuske nacije”. Njezino izvorište nije više u predmodernim osnivačkim mitovima, podjednako galskim i rimskim, već u „trećem staležu” koji utemeljuje novi formativni princip integracije fransuskog društva. Ovaj princip jeste princip političke jednakosti, a „nacija” i nije ništa drugo do zajednica građana ujedinjena istim zakonima i političkim ustanovama. Princip građanstva drugo je ime za novi politički identitet. Hana Arendt kritikovala je Sjejesa da je izostavio važnost horizonatalnog društvenog ugovora koji u osnovi utemeljuje političku zajednicu u formi osobitog horizontalnog konsensusa u kome građani jedni druge prepoznaju kao pripadnike iste političke zajednice. Hana Arendt u osnovi reflektira drugu temeljnu polugu modernog političkog identiteta, koja je pozitivirana u formuli „We the People” i koja u osnovi odgovara na sva tri temeljna pitanja, bez koje nema političke zajednice. Prvo je pitanje o osnovama konstitutivne moći, drugo je pitanje o temeljima legitimnosti

* Prof. dr Milan Podunavac, Univerzitet u Beogradu

političke vlasti, treće je pitanje o osnovama poverenja u zakone. Ovo je teorijski i normativni okvir koji demonstriramo u ovoj studiji, analizujući utemeljenje „novih poredaka” u društvima Jugoistočne Evrope. Vidljivi nedostatak dovoljnog identiteta podriva demokratski legitimitet predloženog političkog poretka. Ono što tvrdimo u ovom radu je da u mnogim zemljama nedostatak zajedničkog identiteta predstavlja glavni problem u podršci stabilnoj ustavnoj demokratiji na nivou nacionalne države. Efikasni politički poredak zavisi od nacionalnog, religijskog i kulturnog identiteta onih o čijem ustavu je riječ ali, takođe, da bi ustav funkcionisao unutar političke zajednice nužno je da postoji dovoljan definisani zajednički ustavni identitet. Odnos između ustavnog i ekstraustavnog identiteta ključan je za stabilnost i legitimitet političkog poretka. Kao minimum, ustavni identitet traži priznavanje tri uslova: organizacione moći, poštovanje vladavine prava i zaštita temeljnih prava. Takvo priznavanje nema mnogo smisla, osim u kontekstu nekog posebnog ekstraustavnog identiteta. Polazeći od pretpostavke da koncept „drugih” čini most između ova dva pola, ovaj rad ispituje izvore demokratskog deficita u posleratnim društvima u regionu Jugoistočne Evrope.

POJAM „DRUGOG”

U modernim političkim društvima, naročito ustavnim demokratijama, kulturna različitost predstavlja izazov i za vladinu politiku i za političku teoriju. Od obe se zahteva da daju odgovor i ponude političke principe kako da bude moguće da ljudi različitih načina života ipak žive zajedno. To je izazov jer pripadnici različitih grupa zahtevaju ne samo priznavanje svojih zahteva za udelom u ekonomskoj preraspodeli već, važnije, priznavanje svojih različitih identiteta kao pripadnika određenih kulturnih zajednica u društvu. Taj problem otvara upravo temeljan sukob za svaku političku zajednicu, naima, kako pomiriti imperativ individualne i univerzalne osnove ljudskih prava i grupne pripadnosti u političkoj zajednici. Kako pokazuju skorašnje debate u savremenoj političkoj teoriji građanstva, multikulturalizma i politike priznanja, nema jednostavnog rešenja za ovaj problem. Taj problem povećava važnost koncepta „drugih” koji zauzima važno mesto u modernoj političkoj teoriji. Ričard Bernštajn s pravom tvrdi da koncept „drugog” predstavlja centralni deo evropske kontinentalne političke teorije (Bernstein, 1991). Emanuel Levinas (1989) problem pomera na izgradnju političkog i kolektivnog identiteta, pokrećući argument problematične (podeljene) uloge koncepta „drugih” za politički poredak.

Moja namera u ovom radu je da doprinesem ovom pitanju kritikom i osvrtom na nedavnu debatu o ovom problemu i osvetlim normativnu ulogu političke teorije. Počev od takve osnovne pretpostavke, definisao bih političku kulturu „drugosti” kao generički termin koji daje odgovor o tome na koji se način savremena politička društva bave problemom „drugog”, „različitog”, „tuđina”, „stranca” ili, na najintenzivniji i najviše egzistencijalan način, pojmom „neprijatelja”. Sve od zrelog prosvetiteljstva, politički poredak konceptualizujemo kao legitiman samo u meri u kojoj izražava političku volju uspostavljenu unutar omeđenih zajednica. Politički akteri traže omeđene zajednice unutar kojih mogu da uspostave mehanizme predstavljanja, odgovornosti, participacije i deliberacije. Političke granice neke definišu kao pripadnike, a druge kao tuđine. To je osnova za razlikovanje između „mi” i „drugi”, granica između „nas” i „njih” koja je konstitutivna za svaku političku zajednicu.

Građani (pripadnici) države moraju biti međusobno povezani tako da čine horizontalnu mrežu saglasnosti i priznavati jedni druge kao ravnopravne pripadnike iste političke zajednice. Ovo je način na koji ljudi odgovaraju na dva temeljna pitanja, konstitutivna za svaku političku zajednicu: „Ko smo?” i „Zašto smo zajedno?” Moderna nacionalna država regulisala je pripadnost na jednoj osnovnoj kategoriji, nacionalnoj pripadnosti. Sekularizacija i demokratizacija moderne države uništile su osnovu starog legitimiteta i otvorile pitanje novog porekla političkog legitimiteta i političke zajednice. Ako je vlast sekularna i ako su svi ravnopravni, kako se od njih može očekivati da budu lojalni samo ovoj državi i nijednoj više. Jedini manje-više jasan odgovor na ovo pitanje od kraja osamnaestog veka nudi nacionalizam.

Nacionalistička teza je da podanik može da smatra državu sopstvenom i od njega se može očekivati da bude voljan da se za nju žrtvuje ako su ispunjena dva sledeća uslova. Prvi, podanici su jedni za druge vezani vezama solidarnosti koje su nezavisne od njihovih političkih veza i koje im prethode. I, drugo, država je izraz njihove prepolitičke, solidarne zajednice. Prema tome, činjenica zajedničke pripadnosti njima je data i, štaviše, ona je nešto što se odmah prepoznaje. Što manje razumemo signale drugih ljudi, manje je verovatno da možemo da sa njima uđemo u odnos bliskosti i poverenja. Ovo je osnova za razlikovanje između „nas” i „njih” (Kiss, 1966). Prema tome, nacija je drugo ime za modernu političku zajednicu. Problem granica političke pripadnosti nedavno je izazvao mnogo rasprave preispitivanjem dominantne ideje da u doba globalizacije politička pripadnost mora da bude ograničena granicama nacionalne države. Koncepti „kosmopolitskog građanstva” (D. Held, 1995), ili „građana putnika” (R. Falk, 1995) spadaju u takve kritike. S druge strane, teoretičari, naročito oni posvećeni građanskoj republikanskoj tradiciji,

duboko sumnjaju u takvu perspektivu, tvrdeći da postoji nešto inherentno protivurečno u samoj ideji kosmopolitskog građanstva. Namera ovog rada je da otvori tu raspravu u političkoj teoriji, ali nadasve da opiše razliku između dva radikalno suprotstavljena koncepta onoga što je praksa političke teorije moderne političke zajednice. Normativni stav bio bi podržan osnovnom pretpostavkom Džona Rolsa izraženom u njegovom uvodu za proširano izdanje *Političkog liberalizma*, gde u osvrtu na Karl Šmitovu kritiku liberalizma navodi da je uzrok pada vajmarskog ustavnog režima bio taj da nijedna od tradicionalnih nemačkih elita nije podržavala taj ustav niti bila voljna da saraduje da bi on bio efikasan. Delimo njegovo normativno upozorenje da ustavna stabilnost i demokratski legitimitet liberalne političke zajednice još uvek nisu obezbedili neosporan zahtev za normativnim autoritetom i da ovi imperativi zahtevaju liberalnu i demokratsku političku teoriju (Rawls, 1996). Ovo je razlog zašto ćemo ove dve suprotstavljene i radikalno sukobljene političke koncepcije (Rolsovu nasuprot Šmitovoj) staviti u centar našeg rada.

KONCEPTI

Kao što sam već rekao na prethodnim stranicama, u savremenoj političkoj teoriji postoje bar dva radikalno suprotstavljena koncepta kako organizovati političku zajednicu i ova dva suprotstavljena tumačenja sukobljavaju se oko toga kako postupati sa kategorijom drugosti. Prema jednom dominantnom konceptu čiji je liberalizam ili, preciznije, liberalni republikanizam, najbolji primer, polazimo od implicitnog konsenzusa oko toga šta delimo kao pripadnici liberalnog političkog poretka, a naš zadatak (političke teorije) je kako da artikulišemo osnovu konsenzusa i pokažemo njegove normativne i političke posledice.

Prema ovom konceptu, politička teorija ima praktičnu ulogu u procesu oblikovanja javne političke kulture i doprinosi stvaranju demokratskih političkih identiteta. Saglasan sam sa ovakvim normativnim stavom i pokušaću da to predstavim u ovom radu. U okviru takve šire slike liberalne političke zajednice postoje bar dva različita koncepta (strategije) kako se odnositi prema kategoriji „drugosti”.

POLITIKA INDIFERENTNOSTI I PASIVNE TOLERANCIJE

Prva strategija izgrađena je na politici indiferentnosti (Kukathas, 1988). Važna nit savremenog liberalizma daje podršku ovoj reakciji. Ta reakcija je čvrsto utemeljena na liberalnom konceptu političke nacije koji tvrdi da je etos liberalne političke zajednice zasnovan na dve osnovne pretpostavke. Prvo, po-

stoji jednakost pred zakonom i vladavina prava u pravnom i političkom poretku. Svaki građanin uživa jednaka prava bez obzira na etničku ili drugu pripadnost i niko nije iznad zakona. Drugo, u isto vreme, država „nije kulturno neutralna”.

Vladavina prava i jednakost pred zakonom nisu narušeni važnim činjenicama da prirodu naše političke zajednice diktiraju dominantna tradicija i politička kultura. Jednakost pred zakonom unapređuje se kulturnom hegemonijom dominantne nacije. U kulturološkom smislu, nacionalna država nije neutralna, ali u smislu prava „izgradnja političke nacije je slepa za boje i nema osećaj za „drugost”. Razumna reakcija na pitanja u kom smislu naši različiti kulturni identiteti kao muškarac ili žena, hrišćanin, musliman ili Jevrejin, treba da javno važe i kako prepoznati različite kulturne identitete pripadnika pluralističkog društva – nije ispravna.

Ova škola tvrdi, kao što pokušavam da objasnim, da je naš nedostatak identifikacije sa institucijama koje služe javnoj svrsi, nepersonalnost javnih institucija, cena koju građani treba da budu voljni da plate za život u društvu koje nas tretira kao jednake, bez obzira na naše konkretne etničke, religiozne, rasne ili seksualne identitete. To nije samo neutralnost javne sfere, već i institucija obrazovanja i civilnog društva koji štite našu slobodu i ravnopravnost građana. Stoga, javne institucije ne treba da se trude da priznaju naše konkretne identitete da bi nas tretirale kao ravnopravne i slobodne građane (A. Gutmann, 1994).

KRITIKA MULTIKULTURALIZMA

Možemo li onda da zaključimo da su svi zahtevi za priznavanjem koji dolaze od strane određenih grupa, a koji se često čine u ime nacionalizma i multikulturalizma, neliberalni zahtevi na način kako to čitamo u skorašnjem političkom diskursu. Dozvolite mi da iznesem dve vrste argumenata. Prva je normativna i pripada Džordžu Kejtebu. U svojim opštim napomenima u Američkom udruženju za političke nauke posvećenim knjizi *Za ljubav otadžbine (For Love of Country)* Mauricija Virolija postavio je pitanje „Da li je patriotizam greška?” i jasno istakao da je odbrana patriotizma napad na prosvetiteljstvo i da je odbrana čitave grupe fenomena koji se odnose na patriotizam ili su mu analogni takođe napad na prosvetiteljstvo.

Odbrana patriotizma je jednostavno jedan veliki deo veće partikularističke tendencije misli koja poštuje pripadnost svim grupama koje čoveku nude pomoć u nošenju ličnog tereta sopstva i pojedinačnog identiteta. Sledstveno tome, multikulturalizam, novo ime za kulturni pluralizam, čista je pohlepa.

Patriotizam je najjača, ali istovremeno „smrtonosna forma grupnog priključenja”, on je spremnost da se umre i ubija za sopstvenu zemlju (Kateb, 2000).

Drugi napad dolazi iz političkog diskursa. Na nedavnoj konferenciji o bezbednosti održanoj u Minhenu, britanski premijer Dejvid Kameron je snažno predstavio tu vrstu argumenata u svojoj kritici „državnog multikulturalizma”. Istakao je da smo „pod doktrinom državnog multikulturalizma ohrabрили različite kulture da žive odvojene živote, odvojeno jedni od drugih i odvojeno od dominantnog načina života zajednice. Sada moramo da kod svojih kuća izgradimo snažnija društva i snažniji identitet. Iskreno, treba nam mnogo manje pasivne tolerancije iz nedavnih godina i mnogo više aktivnog, robusnog liberalizma. Pasivno neutralno društva svojim građanima kaže da će biti ostavljeni na miru dokle god poštuju zakone. Ono između različitih vrednosti stoji neutralno. Ali ja verujem da autentično liberalna zemlja treba da radi mnogo više, ona veruje u određene vrednosti i aktivno ih promovira. Sloboda govora, sloboda veroispovesti, demokratija, vladavina prava, ista prava za rasu, pol ili seksualnost” (Cameron, 2011).

KULTURA JAVNOG PRIZNANJA I GRAĐANSTVA

Dodao bih da je takav zaključak suviše ishitren. Priznavanje i tretiranje pripadnika neke grupe kao jednakih sada izgleda da pre prihvata nego ignoriše kulturne specifičnosti, bar za one ljude čije (samo)razumevanje zavisi od vitalnosti njihove kulture. Ostaviću po strani argumente Č. Tejlora koji nudi originalan pogled na ove probleme u „Politici priznanja” (*The Politics of Recognition*, Ch. Taylor, 1994). Ali ono što mi se danas čini važnim, kada razgovaramo o pitanju drugosti u smislu političke kulture, pripada njegovoj tezi da je ljudski identitet stvoren dijaloški, kao odgovor na naše odnose, uključujući naše stvarne dijaloge sa drugima... Ako se ljudski identiteti stvaraju i konstituišu u dijalogu, onda javno priznanje naših identiteta zahteva politiku koja nam ostavlja prostora za javnu deliberaciju o onim aspektima naših identiteta koje delimo sa drugim građanima. Društvo koje priznaje pojedinačne identitete biće deliberativno, demokratsko društvo jer je individualni identitet delom konstituisan kolektivnim dijalozima. Ovo nas pomera ka nečemu što je jezgro političke kulture demokratskog građanstva, koje pretpostavlja ne samo građansku i političku borbu protiv „političke kulture negrađanstva”, koja se artikuliše u rasističkim, antisemitskim, seksističkim i homofobnim vrednostima, već takođe ka kulturi koja uključuje i konsenzus i disenzus, moralno slaganje i moralno neslaganje (Podunavac, Keane, Sparks, 2008). Ono takođe pretpostavlja kulturu koja toleriše i prihvata razlike. Za demokratsko društvo

bitno je kako princip (pasivne) tolerancije unaprediti aktivnim stavom poštovanja i priznanja. Tolancija se proteže na najširi raspon gledišta, sve dok ne predstavljaju pretnju ili neku drugu direktnu ili indirektnu štetu pojedincima. Poštovanje se zahteva mnogo više.

Multikulturalna društva i zajednice koje se zalažu za slobodu i ravnopravnost svih ljudi počivaju na uzajamnom poštovanju za razumne intelektualne, političke i kulturne razlike. Uzajamno poštovanje „drugosti” zahteva široko rasprostranjenu spremnost i sposobnost da se artikuliše naše neslaganje, da se ono brani pred ljudima sa kojima se ne slažemo i da se bude otvoren za promenu sopstvenog mišljenja kada se suočimo sa dobro obrazloženom kritikom. Obećanje političke kulture drugosti zavisi od sprovođenja ovih javnih vrlina. Sfera civilnog društva i građanskog obrazovanja može se definisati kao glavni generator javne sfere, koja počiva na političkoj kulturi demokratskog građanstva. U tom smislu, možemo se saglasiti sa U. Beckom koji tvrdi da je politički projekat demokratije zasnovan na trouglu građanstva, civilnog društva i političke kulture (U. Beck).

ŠTA VREDNUJEMO U VEZI SA EVROPOM. EVROPSKI REPUBLIKANSKI PATRIOTIZAM

Ova vrsta civilne i građanske kulture važan je deo evropske političke kulture ili nečega što označavamo kao „evropski republikanski patriotizam” (Habermas). Šta je Evropa koju poznajemo i cenimo? Za većinu nas Evropljana (V. Perez-Diaz, 2000) Evropa nije spoljni predmet znanja. Kao posmatrači locirani smo unutar polja posmatranja. i prvo, svi počinjemo da poznavanjem Evrope indirektno, kroz ono što „stvarno znamo”, što je za većinu nas obično malo više nego naša sopstvena zemlja. Upoznati smo sa sopstvenom zemljom jer je naš identitet oblikovan konkretnim prostorom i specifičnom istorijom. To je prvi korak. Svoju zemlju znamo kao evropsku zemlju. Ali Evropa je mozaik zemalja i drugi korak je ono što znamo o drugim zemljama, čije su institucije i navike nekada identične, nekada analogne, a nekada različite. To je važan deo političke kulture „drugosti”.

Drugi deo naše zajedničke evropske političke kulture je „Evropa koju cenimo”. Očigledno je da je Evropa koju cenimo Evropa današnjice, a ne nekog drugog perioda. A šta je to što mi Evropljani toliko cenimo kod Evrope danas? Mogući odgovor može da bude da postoji nešto što smatramo vrednim, neke osnovne dimenzije života u današnje vreme. Pitanje koje su to dimenzije je fundamentalno jer nam odgovor govori šta je *telos* evropske političke konstrukcije. Možemo da cenimo stvari za koje pretpostavljamo da nas neće

uništiti. Stoga, jedna dimenzija bila bi odsustvo mržnje, nepriznavanja, straha itd. i prisustvo tolerancije između različitih komponenti. Drugim rečima, ta dimenzija je evropski mir. Vrednost javnog mira dozvoljava nam da živimo jedni pored drugih, kao različite zemlje. Ali taj javni mir izgrađen je kao instrument protiv dva negativna evropska iskustva. Prvo je rat, drugo je totalitarno iskustvo, a treće je princip legalnosti.

Strah od despotizma koji Tokvil deli sa vodećim liberalnim konzervativcima svog vremena iznova je učvrstio njegovo mišljenje da je princip legalnosti drugo ime za moderan evropski politički poredak. Vladavina prava je distinktivna karakteristika evropskog nasleđa (J. Shklar, 1984). Ova teza je izuzetno važna za region Jugoistočne Evrope koji je pod snažnim uticajem antilegalističkih ideologija. Obrazac ovih ideologija varira, od onih koje glorifikuju spontano nasilje kao zamenu za moralnost prava, do različitih formi nihilizma koje revoluciju vide kao autentičnu formu narodnog samoodređenja, do različitih formi anarhizma i komunitarizma koje odbijaju etiku prava u ime zajedničkih formi života. Drugim rečima, temeljni razlog za postojanje Evrope u naše vreme, i Evropske unije, zasnovan je na njenom poretku slobode, kao antiteze i levičarskom i desničarskom totalitarizmu. Kao poslednje, dodao bih sliku evropskog *demos*a. Za nas koji gledamo u Evropu koju volimo i cenimo, ova tri normativna standarda bila bi od najveće važnosti.

GLOBALNO GRAĐANSTVO I MEĐUNARODNA PRAVDA

Treća strategija koju sam pomenuo na prethodnim stranicama orijentisana je uglavnom na globalno građanstvo i međunarodnu pravdu. Ova strategija ispituje granice političke zajednice fokusiranjem na građansku i političku pripadnost i zalaganjem za političke principe i praksu inkorporiranja tuđina i stranaca, imigranata i došljaka, izbeglica i azilanata u postojeću politiku. Diskurzivna (republikanska) teorija zalaže se za meke granice koje priznaju ne samo administrativna prava izbeglica i azilanata već takođe i regulatorna prava na demokratiju, tvrdeći da demokratija po definiciji postavlja transparentne javne sfere načinjene da etičko gledište građana prevedu u pozitivne zakone države. Ona takođe naglašava rastuću „demokratsku snagu unutar globalnog civilnog društva”, etički posvećenu ideji da legalni i ilegalni tuđini treba da imaju osnovna ljudska prava (M. Nisbaum, 1996, 2002; S. Benhabib, 1999). Za narod iz regiona Jugoistočne Evrope taj republikanski povratak političke pripadnosti, građanstva i međunarodne pravde je od najveće važnosti. Ova vrsta argumenta snažno se suprotstavlja konceptima pasivnog građanstva i pasivne tolerancije.

Prema takvom konceptu, dobrovoljna asimilacija „drugih” je poželjna i treba je gledati kao vrlinu. Ono što bi liberalni nacionalisti podržali je da je asimilacija dobrovoljna i u skladu je sa zahtevima slobode kada postoji alternativa. Koncept političke nacije daje ovu alternativu jer obezbeđuje jednakost pred zakonom svim građanima i ne dozvoljava državno mešanje u privatne odnose. Princip neutralnosti javne sfere prati vrednost političke tolerancije.

POLITIČKI RADIKALIZAM

Druga dominantna koncepcija zasnovana je na potpuno drugačijoj pretpostavci. Prema tom drugačijem i radikalnijem razumevanju (različite škole političkog radikalizma), širok i implicitan konsenzus koji delimo kao članovi političke zajednice ne postoji. Štaviše, ako takav konsenzus postoji, on se ne računa. Ono što je naša odgovornost je da politički poredak teoretišemo od ozdo naviše. Ako političari na išta moraju da se osvrću, to mora da bude poredak, a specifična priroda tog poretka varira prema okolnostima. „Konkretes Ordnungdenken”, doktrina poretka prema postojećoj situaciji. Ta doktrina zasnovana je na dva stuba. Prvi je ideja „neprijatelja”, drugi je pojam „suštinskog jedinstva”. Prvi je povezan sa problemom političkog poretka koji se konstituiše, a drugi sa njegovim političkim (demokratskim) jedinstvom (C. Schmitt, 1993; B. Scheurmann, 1994; Ch. Mouffe, 1999).

Suprotno pretpostavci liberalizma, sfera političkog od koje potiču sve političke akcije i motivi leži u dihotomiji između prijatelja i neprijatelja. Dihotomija prijatelj i neprijatelj predstavlja „pun raspon intenziteta između unije i separacije, asocijacije i opozicije”. Politički neprijatelj u osnovi je „drug”, on je tuđin, ali on je tuđin upravo na egzistencijalno drugačiji način. Samo sami politički akteri u konkretnoj situaciji odlučuju da li će „drugost tuđina” pretiti „da negira sopstveni način postojanja”, tako da u ekstremnim okolnostima može da dođe do sukoba sa njim. To će biti sukob koji ne može da se razreši ni osvrutom na zajednički održavane norme niti putem intervencije nezainteresovane i stoga nepristrasne treće strane (liberalna država). Pojmovi „prijatelj”, „neprijatelj”, „politika” dobijaju svoje puno značenje kroz činjenicu da impliciraju stvarnu mogućnost fizičkog ubijanja. Politika je u krajnjoj liniji i nužno zamenjena unutrašnjim i spoljnim ratom i time mogućnošću „fizičkog ubijanja drugih ljudskih bića”. Prema tome, politička odluka je ishod između alternativa koje ne mogu biti podržane rezonovanjem ili diskusijom. Stvarna politika, koja je uvek borba za vlast, počinje onde gde nestaje komunikacija. U politici je važno da se odluka donese, a ne kako se ona donosi (U. Preuss, 1999).

POJAM STRANCA

Ideju da je strah od neprijatelja integrativni princip koji pripada „negativnoj politici” proširio je Ulrich Bek (Beck, 1984) koji tvrdi da se moderna nacionalna država uvek legitimiše kao ukorenjena u dve vrste konsenzusa (autoriteta). Prvi je ukorenjen u dobrovoljnom pristanku ljudi, drugi (negativni konsenzus) izvire iz „straha od neprijatelja”. Forma negativnog konsenzusa uvek se suprotstavlja demokratskom (dobrovoljnom) konsenzusu i političko društvo, uključujući demokratsko, nikada ne može da se oslobodi takve vrste integracije. Ovu podsticajnu ideju, koja nije nova, Bek je unapredio predstavom o „strancu”. Snažno podržan Džordžom Simelom, Bek tvrdi da koncept „stranca” podriva sve temeljne koncepte (snage) političkog poretka. Njegov uticaj je destruktivniji i represivniji nego koncept „neprijatelja”. „Uopšteno govoreći, kategorija stranca je centralni (ili unakrsni) pojam svih konceptata društvenog poretka. Upravo ovde leži njihova iritacija, provokacija. Sami neprijatelji su, da kažemo oštro, u izvesnom smislu manja pretnja nego stranci, jer oni poštuju uspostavljeni poredak stereotipa sebe i drugog. Da rezimiramo, specifičnost koncepta stranaca javlja se zato što je to koncept bez kontrakoncepta. Stranci se ne određuju samo činjenicom da podrivaju i iznutra ruše sve polarne kategorije društvenog poretka. Stranci nisu ni neprijatelji ni prijatelji, ni starosedeooci ni stranci, blizu su i nisu blizu, daleko a ipak ovde, oni su susedi koji bi bili izopšteni od strane suseda, kao ne-susedi, kao stranci. Stranost stranaca izgleda zastrašujuće i primamljivo.” U priči o Asteriksu možemo da pročitamo: „Nemam ništa protiv stranaca. Moji najbolji prijatelji su stranci. Ali ovaj stranac je odavde”.

Kategorija stranca znači udaljavanje od blizine kroz bliskost, što ni na koji način ne mora da rezultira uzajamnim razumevanjem. Prema Georg Zimelu (*Dear Fremde*, in *Soziologie*, Munchen und Leipzig, 1908) „jedinstvo blizine i udaljenosti sa strancima, da tako razumemo – razdaljina znači da je onaj koji je blizu daleko, a stranost znači da je onaj koji je daleko blizu. Blizina stranca pretpostavlja tihe i uređene forme „lokalnog” života, i samo tada je stranac „lutalica koji dolazi danas i ostaje sutra”.

Stranci su stoga susedi, što onda znači da nisu poput „nas”. U odnosu na svoju kategoriju, stranci su dvostruka provokacija, „oni su lokalni, ali ne poštuju stereotipe koje su sami starosedeooci razvili i koje održavaju”. Relativnost stranaca postoji, što je jasno jer je stranac koncept bez kontrakoncepta. Postoje starosedeooci i došljaci, prijatelji i neprijatelji, i postoje stranci koji ne spadaju u ovu kategoriju.

SUPSTANTIVNA JEDNAKOST (HOMOGENOST) I POLITIČKI (DEMOKRATSKI) IDENTITET

U svojoj kritici liberalne demokratije, Šmit je tvrdio da bi problem liberalnog pluralističkog društva mogao da se reši samo eliminacijom pluralizma, uključujući njegovu glavnu političku instituciju, parlamentarnu demokratiju. Na mesto parlamentarne demokratije on predlaže „istinski” demokratskog vođu (diktator), onog koji osvaja aklamaciju naroda, kroz svoju artikulaciju ujedinjujuće vizije suštinske homogenosti naroda. Takav lider stvorice normalnu situaciju iz haosa pluralizma donošenjem autentične politički suverene odluke. Takva odluka mora da pravi jasnu razliku između prijatelja i neprijatelja, ona nastoji da uspostavi samo društvo prijatelja koji se uklapaju u kriterijume suštinske homogenosti.

Šmit ističe da postoji oštra opozicija između liberalnog individualizma, sa njegovim moralnim diskursom usredsređenim na pojedinca, i demokratskog ideala, koji je u osnovi politički i usmeren na stvaranje identiteta zasnovanog na homogenosti. Prema njegovom gledištu, kada govorimo o jednakosti potrebno je da napravimo razliku između dva veoma različita koncepta, liberalnog i demokratskog. Liberalni koncept jednakosti pretpostavlja da je svaka osoba automatski jednaka svakoj drugoj osobi. Demokratski koncept, međutim, zahteva mogućnost razlikovanja ko pripada *demosu*, a ko je van njega. Iz tog razloga on ne može da postoji bez neophodne korelacije nejednakosti. Demokratski koncept jednakosti je politički i stoga sadrži mogućnost razlikovanja između „mi” i „drugi”. Šmit je sasvim jasan, „demokratija zahteva prvo homogenost, a zatim, ako se ukaže potreba, eliminaciju i iskorenjivanje heterogenosti. U takvoj političkoj konstrukciji nema mesta za „drugost”. „Drugi” su ljudi koji su isključeni kao stranci ili tuđini. Oni nisu deo političkog jedinstva demokratskog poretka (Preuss, 1999; Dyzenhaus, 1989).

Politički trougao koji smo istraživali na prethodnim stranicama, „neprijatelj” kao energetski princip politike i poretka, „suštinska homogenost” kao preduslov „političkog jedinstva” i „etnički koncept demokratije” daju neophodnu osnovu za razumevanje političkog razvoja u Jugoistočnoj Evropi. Svi ovi (koncepti) duboko su ukorenjeni u polju ratničke političke kulture, koja zbog različitih razloga (istorijskih i sadašnjih) dominira političkim društvima na Balkanu. Tri negativna nasleđa su od izuzetne važnosti. Prvo je rat, drugo postdiktatorska politička memorija, treće je nacionalizam. Sve ove tri negativne sile su neprijatelji demokratije, pluralizma (drugosti) i civilnog društva.

PERSPEKTIVA JUGOISTOČNE EVROPE. RATNIČKA POLITIČKA KULTURA

Političku kulturu regiona Jugoistočne Evrope karakteriše nepriznavanje i pogrešna percepcija „drugosti”. Taj tip političke kulture označavam kao ratnički. On je čvrsto povezan sa idejom „neprijatelja” i konceptom „supstantivnog konsenzusa”. Konstrukt neprijatelja je „energetski princip” političkog porotka, „supstantivna homogenost” je jezgro političkog jedinstva društva. Ta glavna karakteristika političke kulture Jugoistočne Evrope u čvrstoj je vezi sa veoma specifičnom formom izgradnje države i nacije.

Kao što je dobro poznato, moderna država moguća je samo ako su njeni pripadnici priznati kao ravnopravni podanici države i ako oni priznaju autoritet države kao legitiman. Ali s druge strane, građani istovremeno moraju da budu povezani i ujedinjeni horizontalnom formom konsenzusa i lojalnosti, priznajući jedni druge kao pripadnike iste političke zajednice... Taj obrazac izgradnje države i nacije definiše se kao nacionalistički (J. Kiss). Njegov rezultat je jednonacionalna država. Poteškoća je jednonacionalnih država šta su one u osnovi legitimne, ali temeljno nepravične. Većina zemalja Jugoistočne Evrope pokušava da imitira taj obrazac izgradnje države i nacije, koji proizvodi podjednako liberalne i demokratske strukturne deficite. Osnovni je vezan za javno dobro „identiteta” i čvrsto povezan sa odustvom ili prirodom bazičnog konsenzusa u društvima Jugoistočne Evrope. Kolektivni identitet je drugo ime za širok društveni i politički konsenzus kojim ljudi iz iste političke zajednice dobijaju odgovor na dva fundamentalna pitanja – „Ko smo mi?”, „Zašto smo zajedno?” Bazični konsenzus ima snažan simbolički efekat na ujedinjenje političke zajednice i pripadnicima političke zajednice daje ključ za opisivanje granične linije između „nas” i „njih”. U načinu na koji oblikuju obrazac bazičnog konsenzusa i kolektivnog identiteta, zemlje u regionu mogu se podeliti na dve odvojene grupe. Prva pripada onoj vrsti nekonstituisane političke zajednice bez stabilne percepcije zajedničkog grupnog identita (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija). Drugi tip zemalja (Hrvatska, Srbija) pripada jednonacionalnoj i nacionalističkoj formi izgradnje države i nacije. Osnovna forma konsenzusa duboko je ukorenjena u prepolitičkoj sferi društva i naglašava ključnu ulogu osnivačkog mita kao najdubljeg jezgra nacionalnog jedinstva. Taj oblik kolektivnog identiteta je rezultat veoma specifičnih obrazaca izgradnje države i nacije i može se definisati u smislu etatizacije nacije koja proizvodi specifičnu asimetriju u političkom razvoju i uspostavlja etnički nacionalizam kao najjaču i najekspanzivniju snagu u regionu. Specifična forma podele rada između nacionalizma i liberalizma unutar koje je na-

cionalizam osnovna forma oblikovanja kolektivnog identiteta, a liberalizam strategija oblikovanja individualnih autonomija i konstitucionizma u regionu Jugoistočne Evrope nikada nije zaživela. Prijem liberalizma u regionu je imitativan i ograničan. „Etatizacija nacije, da se vratimo na Majnekea, nije imala ništa zajedničko sa onom vrstom dugoročne evolucije zapadnog društva. Uticaj ekspanzivnog i nekontrolisanog nacionalizma tokom procesa izgradnje države i nacije ostavio je otvorena pitanja teritorijalnog razgraničenja i pitanje ko kome pripada (Ignatieff, 1997). Odsustvo identiteta između granice države i nacionalnog identiteta vodi nas do okolnosti koje Ištvan Bibo označava kao egzistencijalni i kolektivni strah malih nacija Jugoistočne Evrope (Bibo, 1986). On nas je upozorio da male zajednice Jugoistočne Evrope govore o nacionalnoj smrti od anihilacije, zamišljaju genocid, potčinjavanje ili asimilaciju, ali iznad svega razmatraju pretnju prekonoćne političke eliminacije i opasnost po samo postojanje. Političko jedinstvo političke zajednice ukorenjeno je u substantivnoj homogenosti i jednakosti. Politička zajednica stoga zahteva, prvo, homogenost, i drugo, eliminaciju i iskorenjivanje heterogenosti i „drugosti”. Prema dominantnoj interpretaciji u Jugoistočnoj Evropi, ekstraustavni entitet koji prvi rađa ustavni politički poredak podrazumeva se kao etnički homogen narod, neograničen nikakvim normativnim ili pravnim standardima, koji se prvenstveno karakteriše svojim kapacitetom da realizuje svoju „drugost” u odnosu i prema drugim ljudima i prema liberalnim i univerzalističkim principima. Konstitutivna vlast kao latentna sila povremeno se iznova javlja, delujući kao čuvar konstitutivne moći poretka i čuvajući originalni duh osnivačke politike, pri čemu se obe razumeju u smislu prepolitičkog jedinstva osnivačkog mita nacije i države. To čitavom regionu još uvek ostavlja pitanje i konstitucionalizma i demokratskog legitimiteta nerešenim i otvorenim.

Politička dinamika u regionu Jugoistočne Evrope još uvek treba odgovor na pitanje kako harmonizovati sferu prepolitičkog jedinstva njenih članova i formu ugovornog i konstruktivnog sporazuma o moralnim i političkim principima. U ambijentu gde je „zajednički horizont značenja” gotovo uništen negativnim nasleđem rata, diktature i nacionalizma, izgleda da bazični konsenzus može da se izgradi oko tanke ose onih vrednosti i principa koji imaju neograničeno značenje za sve građane i koje podržava sam ustav. U ovom procesu, uloga političke teorije i u procesu oblikovanja javne kulture i demokratskog identiteta društva, civilnog društva i obrazovanja je od prvenstvene važnosti.

LITERATURA

- [1] Beck, U. (1984), „*How Neighbors Become Jews. The Political Stranger in an Age of Reflexive Modernity*”, *Constellations*, vol. 2, no. 3.
- [2] Bibo, I. (1991), *The Distress of the East European Small States*, Columbia Univ. Press, N. York.
- [3] Benhabib, S. (2004), *The Rights of Others. Aliens, Residents and Citizens*, Cambridge.
- [4] Bernstein, R. (1991), *The New Constellation. Ethical-Political Horizons of Modernity*, Cambridge, Polity.
- [5] Cameron, D. (2011), *My war on Multiculturalism*, Independent, 2. februar.
- [6] Dyzenhaus, D. (1998), *Carls Schmitt's Critique of Liberalism*, Duke Univ. Press, Durham and London.
- [7] Gutmann, E. (1994), *Multiculturalism*, Princetone, (Princetone, N. Jersey).
- [8] Falk, R. (1995), *On Human Governance*, Cambridge.
- [9] Held, D. (1995), *Democracy and the Global Age*, Cambridge.
- [10] Ignatieff, M. (1997), *The Warrior's Honor. Ethnic War and Modern Conscience*, New York, Harper.
- [11] Kateb, G. (2000), „Is Patriotism Mistake”, *Social research*, Vol. 67, No. 4. (Winter).
- [12] Kiss, J. (1996), „Beyond the Nation State”, *Social Research*, Vol. 63, No. 1. (Spring).
- [13] Kukathas, CH. (1998), „Liberalism and Multiculturalism. Politics of Indifference”, *Political Theory*, Vol. 26, No. 5. (October).
- [14] Mouffe, Ch. (1999), *The Challenge to Carl Schmitt*, Polity.
- [15] Nisbaum, M. (1996, 2002), *For Love of Country*, Boston, Beacon.
- [16] Levinass, E. (1989), *Levinas Reader*, Oxford.
- [17] Perez-Diaz, V. (2000), „The Role of Civil Nation in the Making of Europe”, *Social Research*, Vol. 57, no. 4.
- [18] Podunavac, M., Keane, J., Sparks, Ch. (2008), *Politika i strah*, Zagreb, Politička kultura.
- [19] Preuss, U. (1999), „Political Order and Democracy”, in, Ch. Mouffe *The Challenge*
- [20] Rawls, J. (1996), *Political Liberalism*, N. York.
- [21] Michael Rosenfeld, „Modern Constitutionalism as Interplay Between Identity and Diversity”, in *Constitutionalism, Identity, Difference and Legitimacy* (1994).
- [22] Michael Rosenfeld, „Problem of Identity” in *Constitution making Process and Constitutional Reform*, Benjamin N. Cordozo School of Law, 2005, Working Paper, 143.
- [23] Schmitt, C. (1993), *The Concept of Political*, trans. Geog Schwab, N. York.
- [24] Scheurman, B. (1999), *Carl Schmitt. The End of Law*, N. York.
- [25] Simmel, G. (1908), „Der Fremde”, in: *Soziologie*, Munchen, Leipzig.
- [26] Taylor, Ch. (1994), „Politics of Recognition”, iE. Gutmann (ed.), *Multiculturalism*, Princeton.

Milan PODUNAVAC

MODERN POLITICAL IDENTITY AND FOUNDATION
OF NEW POLITY. SEE PERSPECTIVE

Summary

The paper is devoted to the problem that have arisen with recent constitution making process and foundation of new polity in the region of SEE underscoring the crucial importance of identity in elaboration workable political and constitutional order. What, I suggest is, firstly, that for constitution to function within polity there is need for sufficient defined commonly constitutional identity, and secondly, that working constitutional order depends on national, religious and cultural identity of whose constitution is. The relation between constitutional and extra constitutional identity is crucial for stability and legitimacy of political order. The construct of „others” bridges these two identities. Accordingly, the concept of constitutionalism must be modified in the view of the fact that ethnic, cultural and religious diversity has become a trait of most SEE states and that integration of minorities and their inclusion into polity as constituent elements has become an inescapable objective of constitution. In conclusion I would argue that apparent lack of identity and huge gap between constitutional and extra constitutional identity followed by specific war of political memories (my argumentation would be backed mostly on the cases of Serbia and Croatia) undermines both liberal and democratic legitimacy of political order.